

O Ś R O D E K   B A D A N I A   O P I N I I   P U B L I C Z N E J

**POLACY WOBEC LUDZI INNYCH NARODÓW
DYNAMIKA BLISKOSCI I DYSTANSU, 1988-1998**

- W 1988, i ponownie w 1998 r., zbadano poczucie dystansu i bliskości Polaków wobec ludzi z różnych zbiorowości etnicznych i rasowych. Uwzględniono akceptację kontaktów społecznych i małżeństw mieszanych, gotowość do przyjęcia dziecka ze związku mieszanego etnicznie do polskiej wspólnoty narodowej i dystans biologiczny. Na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia dystans wobec innych zmniejszył się pod wszystkimi zbadanymi względami. Spadek ten dotyczy szczególnie narodów i ras skrajnie odmiennych od Polaków.

Warszawa, styczeń 1999 r.

Cytowanie, publiczne odtwarzanie, kopiowanie oraz wykorzystywanie w innej formie danych, informacji i opracowan zamieszczanych w tej publikacji jest dozwolone pod warunkiem podania źródła.

Kwestia stosunku Polaków do innych narodowosci od lat zajmuje badaczy swiadomosci społecznej. Przemiany ostatniego dziesieciolecia: wielkie zmiany polityczne i gospodarcze, istotne przemiany cywilizacyjne i kulturowe, przyspieszone otwieranie sie Polski na swiat - inwazja globalnej kultury masowej, naplyw cudzoziemców, dalszy rozwój kontaktów miedzynarodowych powinny czynic postawy wobec innych narodów bardziej otwartymi.

Mozliwosc wykrycia tych zmian daja dwa porównywalne sondaze OBOP dotyczace stosunku Polaków do ludzi innych narodowosci. Jeden zostal przeprowadzony w czerwcu 1988 r., tuz - jak sie potem okazalo - przed politycznym upadkiem socjalizmu realnego, który wyzwolil fale przemian w Polsce. Drugi zostal zrealizowany w listopadzie 1998 r., w dziesiec lat po tamtym sondazu i po wielkiej fali zmian w Polsce¹. Koncepcje i kwestionariusze obu badan przygotowala prof. Ewa Nowicka z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Zawarte w tym raporcie analizy i interpretacje pochodza od OBOP.

Analiza obejmie zmiany i zróżnicowanie bliskosci i dystansu pod kilkoma waznymi wzgledami: akceptacji kontaktów społecznych z ludzmi innych narodowosci i ras, malzenstw mieszanych, gotowosci do uznania za Polaków dzieci ze związków mieszanych oraz poczucia pokrewienstwa biologicznego. Lista narodowosci obejmowala zarówno narodowosci europejskie, jak i narodowosci odmienne rasowo.

Akceptacja kontaktów społecznych

---

¹ Sondaz z 1988 r. przeprowadzono na reprezentatywnej losowej próbie ludności Polski powyżej 15 lat i uzyskano 901 wywiadów. Sondaz z 1998 r. przeprowadzono między 21 a 24 listopada na takiej samej próbie i uzyskano 1123 wywiadów.

W badaniu zmierzono stosunek do ludzi o „innym kolorze skóry”, a wiec do grup etnicznych skrajnie odmiennych, czy tez innych rasowo. Pytano o to, czy badani zaakceptowaliby różne rodzaje kontaktu z ludzmi innej rasy. Z tych form najbardziej diagnostyczne sa: zabawa własnego dziecka z dzieckiem „o innym kolorze skóry”, zaproszenie osoby o „innym kolorze skóry” do domu i bycie pacjentem lekarza „o innym kolorze skóry”. Zestawienie odpowiedzi z 1988 i 1998 roku wykazuje, ze akceptacja kontaktów z ludzmi innej rasy jest w Polsce duza. Moze ona miec jednak charakter deklaracyjny. *Niewatpliwly jest natomiast wzrost akceptacji, a spadek niecheci do takich kontaktów.*

Tab. 1. Akceptacja kontaktów społecznych z ludzmi innych ras, 1988-1998

dane w proc.

Jak Pan(i) postapil(a)by w nizej wymienionych sytuacjach?	raczej tak		raczej nie	
	1988	1998	1988	1998
Czy pozwolil(a)by Pan(i) bawic sie własnym dzieciom z dzieckiem o innym kolorze skóry?	89	92	6	6
Czy zaprosil(a)by Pan(i) osobe o innym kolorze skóry do własnego domu (np. na kolacje)?	84	89	10	8
Czy zgodzil(a)by sie Pan(i), aby Pana(i) lekarzem byl ktos o innym kolorze skóry?	77	87	16	9

Uwaga: dla prostoty prezentacji w tabelach pominielo odpowiedzi „trudno powiedziec”, sa one jednak włączone do podstawy procentowania i mozna je latwo wyliczyc.

W przypadku tak „skosnego” rozkladu odpowiedzi, trudno o wykrycie wpływu cech społeczno-demograficznych badanych na ich postawy; skoro społeczenstwo jest malo zróżnicowane w swoich postawach, trudno badac przyczyny tych różnic. Przy tym ogólnym zastrzezeniu.

1. Wiek badanych nie ma znaczenia dla ich postaw, dopiero w kategorii osób starszych (powyzej 60 lat) niechec do kontaktów z ludzmi innych ras jest wyraznie wieksza.

2. Typ i wielkosc miejscowosci zamieszkania ma znaczenie tylko w przypadku akceptacji roli pacjenta: im wieksza miejscowosc, tym slabsze uprzedzenia.

3. Istotne jest natomiast wykształcenie; w kazdym wypadku sprzyja ono akceptacji kontaktów społecznych z ludzmi innych ras.

Wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie wpływają więc na postawy wobec skrajnie obcych w kierunku zgodnym z obiegowymi wyobrażeniami, ale jest to wpływ słaby i selektywny. Wyrazny wpływ ma tylko wykształcenie i z jego wzrostem należy wiązać oczekiwanie dalszego spadku uprzedzeń.

Akceptacja małżeństw etnicznie mieszanych

Akceptacja małżeństw mieszanych jest ważną miarą bliskości i dystansu międzygrupowego. Poproszono więc badanych, by sobie wyobrażili, że „ktoś zaprzyjznięty chce zawrzeć związek małżeński z (tu następowało określenie narodowości)” i zapytano, czy by mu to odradzali, czy nie.

Tab. 2. Akceptacja małżeństw mieszanych, 1988-1998

dane w proc.

Gdyby ktos zaprzyjznięty z Panem(ia) chciał zawrzeć związek małżeński z:	odradzalby		nie odradzalby	
	1988	1998	1988	1998
Arabem	37	44	48	48
Chinczykiem	42	36	41	55
Cyganem	-	48	-	45
Litwinem	-	25	-	68
Murzynem	37	36	48	57
Rosjaninem	-	30	-	62
Zydem	40	33	44	59

Akceptacja małżeństwa bliskiej osoby z osobą inną etnicznie jest silniejszym wyrazem braku dystansu niż akceptacja innego etnicznie w roli gościa czy lekarza, więc wskaźniki akceptacji są tu wyraźnie niższe. Odpowiedzi wyrażające dystans wobec innych etnicznie są bardzo częste, są one dosyć częste nawet w stosunku do bliskich innych (Litwini, Rosjanie). *W ciągu 10 lat akceptacja małżeństw z radykalnie innymi*

etnicznie (Chinczy, Murzyni, Żydzi) wzrosła jednak wydatnie, aczkolwiek Arabowie są mniej akceptowani.

Uwarunkowania akceptacji małżeństw z innym etnicznie są bardziej wyraźne niż uwarunkowania kontaktów społecznych.

1. Generalnie, wraz z wiekiem maleje akceptacja małżeństw mieszanych, choć w odniesieniu do Rosjan i Żydów najmłodsi badani (15-19 lat) są bardziej niechętni takim związkom niż badani ze środkowych kategorii wieku. Ludzie starsi (powyżej 60 lat) w każdym wypadku najczęściej by odradzali małżeństwo z innym etnicznie.

2. Nie istnieje ogólny wzór wpływu typu i wielkości miejsca zamieszkania na akceptację małżeństw z innym etnicznie.

3. Wykształcenie w przypadku każdej narodowości - z wyjątkiem Arabów - zmniejsza odsetek odradzających małżeństwo z innym etnicznie.

Dystans narodowy.

Uznanie za Polaka dziecka Polki i innego etnicznie

Pytanie „Czy można by uznać za Polaka dziecko Polki z” (tu następowało określenie narodowości) pozwala zbadać uogólnione poczucie bliskości i dystansu wobec ludzi różnych narodowości. Pytanie to jest zarazem pytaniem o „pełna polska krew” jako społeczne kryterium polskości. Pytanie w dokładnie takiej formie zadano tylko w 1998 r., więc nie jest tu możliwe zbadanie zmiany.

Tab. 3. Uznanie za Polaka dziecka Polki z innym etnicznie, 1998

dane w proc.

Czy można by uznać za Polaka dziecko Polki z	raczej tak	raczej nie
Arabem	74	22
Anglikiem	80	16
Chinczykiem	73	23
Cyganem	73	24
Litwinem	79	17
Murzynem	72	24
Niemcem	78	18
Rosjaninem	77	20

Słowakiem	80	16
Włochem	79	18
Zydem	73	24

Przygniatająca większość, mniej więcej trzy czwarte Polaków, nie uznaje kryterium pełnej krwi, natomiast 16-19% sądzi, że nie jest Polakiem dziecko matki Polki a ojca Europejczyka lecz nie-Polaka. W przypadku ojców z narodów pozaeuropejskich, odsetek ten wynosi 22-24%. Trudno ocenić te odsetki jako wysokie czy niskie, jeśli nie ma się podobnych wskaźników dla innych krajów. Można natomiast ocenić przy ich pomocy dystans wobec różnych narodów i badać jego indywidualne zróżnicowanie.

Hierarchia narodowości jest czytelna: narody bliskie w przestrzeni kulturowej (religijnej, rasowej itd.) są Polakom bliższe psychicznie, a narody dalekie kulturowo są dla Polaków psychicznie obce. Chodzi tu o bliskość kulturową, a nie geograficzną. Przekonuje o tym przypadek bliskich geograficznie, lecz dalekich kulturowo Cyganów, a poniekąd także Żydów. Z pewnością też dziecko Polki i zaoceanicznego Amerykanina (nie uwzględnionego w pytaniu) przez niewielu byłoby *nie* uznane za Polaka. To, że nawet dziecko Polki ze Słowakiem przez 16% Polaków nie byłoby uznane za Polaka, oznacza, że dla kilkunastu procent Polaków nie ma znaczenia konkretna narodowość obcego narodowo ojca. Jeśli nie jest on Polakiem, to jego dziecko też nim nie będzie.

Związek przyjmowania kryterium pełnej krwi z czynnikami społeczno-demograficznymi jest ogólnie silniejszy niż w przypadku akceptacji małżeństwa z innym etnicznie.

1. W przypadku każdej z narodowości, kryterium krwi regularnie traci na znaczeniu wraz ze wzrostem wielkości miejsca zamieszkania badanych. Przeciętnie 24,5% mieszkańców wsi nie przyjmuje „mieszanego” dziecka do polskiej wspólnoty narodowej, wśród mieszkańców miast do 100 tys. odsetek ten wynosi 20%, do 500 tys. - 16%, i powyżej 500 tys. też 16%. Wielkości te stanowią uśrednione dla grupy badanych odsetki odrzucenia dla wszystkich narodowości.

2. Znaczenie wieku nie da się opisać tak prosto. „Mieszanego” dziecka nie uznaliby za Polaka przeciętnie 14% Polaków w wieku 15-19 lat, po 20% w wieku 20-29 oraz 30-39 lat, 17,5% w wieku 40-49 lat, 16,5% w wieku 50-59 lat i 27% w wieku

powyzej 60 lat. Najwiekszy dystans etniczny maja wiec ludzie najstarsi, najmniejszy - najmmlodsi, srodkowe grupy wieku „zachowuja sie” rozmaicie.

3. Bardzo silny jest wplyw wykształcenia. Podczas gdy az przecietnie 25% ludzi o wykształceniu podstawowym i 23,5% o wykształceniu zasadniczym zawodowym nie uznaloby za Polaka dziecka Polki z obcym etnicznie, to wśród osób z wykształceniem srednim srednia ta wynosi 17%, a wśród osób z wykształceniem wyzszy - tylko 6%. Zaleznosc ta powtarza sie w odniesieniu do kazdej grupy etnicznej.

To zatem zamieszkiwanie w duzych, bardziej zróżnicowanych i bardziej otwartych spolecznosciach, a nade wszystko wykształcenie, przyczyniaja sie do tego, ze ludzie rzadziej przyjmują kryterium „pelnej krwi” jako kryterium polskosci, a jesli sie uzna przyjecie tego kryterium za wyraz dystansu etycznego - przyczyniaja sie do tego, ze Polacy staja sie bardziej otwarci wobec innych etnicznie.

Dystans i bliskosc biologiczna

Dystans najbardziej elementarny, biologiczny mierzy pytanie o gotowosc przyjecia „zdrowej, przebadanej krwi” od cudzoziemca. Sytuacja przyjecia krwi jest przymusowa, wiec wieksza wartosc diagnostyczna maja odpowiedzi odmowne. Innymi slowy, odmowa swiadczy mocniej o dystansie niz przyjecie - o bliskosci.

Tab. 4. Gotowosc do przyjecia krwi od innego etnicznie, 1988-1998

dane w proc.

Gdyby musial(a) Pani(i) przyjac transfuzje krwi, to czy przyjal(ela) by Pan(i) zdrowa, przebadana krew od:	tak		nie	
	1988	1998	1988	1998
Araba	67	80	21	16
Anglika	83	88	9	9
Chinczyka	68	80	33	15
Cygana	-	76	-	19
Litwina	-	84	-	12
Murzyn	65	79	26	17
Niemca	78	87	14	10
Rosjanina	-	84	-	13
Slowaka	86	88	9	10
Wlocha	83	87	9	9
Zyda	68	79	23	16

Hierarchia dystansu/bliskosci, uzyskana w tym pytaniu pokrywa sie z hierarchiami uzyskanymi w pytaniu o uznanie za Polaka dziecka Polki z innym etnicznie. Cyganie, Murzyni, Arabowie, Zydzi i Chinczycy sa takze bardzo obcy biologicznie, nie tylko kulturowo, o wiele bardziej niz nacje europejskie. *W ciagu ostatnich 10 lat dystans biologiczny wyraznie sie jednak zmniejszył.* W przypadku nacji skrajnie innych zmniejszył sie z 21-26% do 15-17%, a w przypadku nacji europejskich utrzymał sie na poziomie 9 -10% (jednakze w przypadku Niemców zmniejszył sie z 14% do 10%).

Miejsce zamieszkania nie ma wpływu na poczucie dystansu i bliskosci biologicznej. Poczucie to zależy od wieku: ludzie starsi (po 60. roku życia) zdecydowanie częściej niz pozostali maja opory przed przyjęciem obcej etnicznie krwi. Na dystans ten bardzo wyraznie wpływa natomiast wykształcenie - redukuje go w przypadku kazdej grupy etnicznej.

Tab. 5 Wykształcenie a dystans biologiczny, 1998 .

Gdyby musiał(a) Pani(i) przyjąć transfuzję krwi, to czy przyjął(ela) by Pan(i) zdrowa, przebadana krew od:				
Wykształcenie	odsetki odpowiedzi odmownych			
	Cygana	Murzyna	Zyda	przedział dla wszystkich narodowości
podstawowe	27	23	23	13 - 27
zasadnicze zawodowe	19	16	17	11 - 19
średnie	17	15	13	7 - 17
wyższe	8	7	7	3 - 8

Podsumowanie

W roku 1988 i ponownie w 1998 zbadano poczucie dystansu i bliskości Polaków wobec ludzi z różnych zbiorowości etnicznych i rasowych. Uwzględniono kilka płaszczyzn dystansu i bliskości: kontakty społeczne, małżeństwa mieszane, przyjęcie dziecka ze związku mieszanego etnicznie do polskiej wspólnoty narodowej i dystans biologiczny.

Dystans wobec innych etnicznie jest w Polsce znaczny w stosunku do narodowości skrajnie innych, a mniejszy w stosunku do zbiorowości bliskich. Taki wynik jest oczywisty sam przez się. Tym co ważne w wynikach tego badania jest empiryczne stwierdzenie zmniejszenia się dystansu wobec innych etnicznie na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia. Spadek ten dotyczy zarówno zbiorowości kulturowo bliskich Polakom, jak też narodów i ras skrajnie od nich odmiennych. W tym drugim przypadku redukcja uprzedzeń jest szczególnie duża.

Potwierdziło się przypuszczenie o pozytywnym wpływie zmian społecznych w Polsce na stosunek do innych etnicznie.